

Klarspråk.

BULLETIN FRÅN SPRÅKRÅDET NUMMER 2015 | 1

Utgå från att människor är olika

Mobilzombie. Funkofobi. Åsiktskorridor. Tre ord som nyligen kom med i Språkrådets lista över nya begrepp. Språket förändras och utvecklas ständigt och säger mycket om vår samtid. För att vi ska kunna uttrycka känslor, tankar och dela erfarenheter med varandra behöver vi kunna kommunicera.

Men genom språk går det också att utesluta människor från att vara delaktiga i samhället, dels genom att göra språket krångligt, dels genom att inte erbjuda information i tillgänglig form. Det gäller att utgå ifrån att människor är olika och har olika behov, även om det kräver extra kompetens och insatser. Några exempel: en del behöver material på lättläst svenska eller i en inläst version, andra kan behöva det på punktskrift.

Funktionshinderspolitiken grundar sig på mänskliga rättigheter och tar avstamp i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, som lyfter fram betydelsen av tillgänglig information och kommunikation. Från årsskiftet är bristande tillgänglighet en ny form av diskriminering i diskrimineringslagen.

Vi har alla ett ansvar för allas möjlighet att delta i samhället.

Anne Holm Gulati, generaldirektör,
Myndigheten för delaktighet

Vad får man säga egentligen?

Kampen mot diskriminering har alltmer kommit att handla om människors rätt att definiera sig själva. Det sätter press på det omgivande samhället att anpassa sig till de identiteter som tidigare inte varit synliga – men som nu är på väg att normaliseras. Det här är processer som påverkar, och påverkas av, hur vi väljer att benämna varandra. Ett ords betydelsehistoria är ständigt aktuell, och vissa nedsättande benämningar har en så tung historia att de inte låter sig neutraliseras med tiden. Visst finns det uttryck som fått en ny – neutral eller positiv – betydelse, t.ex. *bög* och *nörd*, men den nedsättande betydelsen existerar ändå parallellt under lång tid.

När språkliga betydelser blir självklara och allmänt accepterade är det tecken på den rådande maktordning som reproduceras – just genom att ett ords betydelse uppfattas som självklar. I dag kritiserar ibland språknormer som bidrar till att utveckla nya uttryck. Aktuella exempel är *queer*, *hen*, *rasifiera*, *binärt könsystem* och *privilegiering*. De exakta betydelseerna hos dessa uttryck kan vara svåra att förklara, eftersom de bygger på och uppstår ur specifika ideologier.

Att använda verbet *rasifiera* innebär ett klart ideologiskt ställningstagande. Man inte bara väljer att använda *ras* i stället för *etnicitet* utan ser också *ras* som något som människor tillskrivs av omgivningen. Suffixet *-ifiera* innebär därmed att *ras* görs till en aktiv och social process – en process som "alla" gemensamt bidrar till och deltar i. Det är något helt annat än att förstå *ras* som någons tillhörighet, dvs. som särskiljande fysiska kännetecken.

Ett uttrycks kränkande betydelse

uppstår i den specifika situationen, dvs. beror på vem som skriver, talar, läser, lyssnar och var, när och varför. Det gör att det kan vara svårt att ge klara rekommendationer om vilka ord som ska anses kränkande och därmed olämpliga. Men än viktigare är att vi förstår att ett samhälles åtskiljande

Rasifierad? Bild: Robert Nyberg.

och rangordnande strukturer aktualiseras just med ett diskriminerande språkbruk. Sociala normer är ju ett resultat av språkliga val och interaktion. Just så fyller språket en dubbel funktion: det både skapar vår sociala värld och återskapar den i olika situationer – att inse det är en bra utgångspunkt och ett första steg mot en ideologikritisk språkvård.

Mats Landqvist, docent i svenska vid
Södertörns högskola

● ● Ett uttrycks kränkande betydelse uppstår i den specifika situationen.

Använder ni *hen*?

Jonas Bergenfalk, språkvårdare, Sveriges riksdag:

Tidigare avrådde vi från *hen*. Nu när *hen* nämns i

Myndigheternas skrivregler som ett av flera könsneutrala uttrycksätt är det upp till varje skribent.

Camilla Lindholm, Skatteverket:

Skatteverket använder inte *hen*, med hänvisning till att

det kan väcka uppmärksamhet som stör budskapet. Kanske blir det anorlunda på sikt. Många ser *hen* som både praktiskt och mer inkluderande än *hon* eller *han*.

May Olsson, språkvårdare, Region Kronoberg:

Ja, *hen* är ett språkekonomiskt och praktiskt

alternativ till *hon* och *han*. Det är inte så vanligt hos oss, men syns allt oftare. Jag rekommenderar det och har inte mött något motstånd.

Marianne Ek, språkkonsult, Arbetsförmedlingen:

Numera är det fritt fram för *hen*

hos oss. Men eftersom *hen* sticker vissa i ögonen rekommenderar vi att man är försiktig om man tror att läsaren hakar upp sig på ordet.

Ulrika Hannu, Kiruna kommun:

Kiruna kommun använder inte ordet *hen* i officiella sammanhang i

dag. Kommunfullmäktige har dock beslutat att i sin nya arbetsordning använda *hen*.

Skivrådet

Hen och andra sätt att skriva könsneutralt

I nya upplagan av *Myndigheternas skrivregler* finns pronomenet *hen* med som ett av flera sätt att skriva könsneutralt.

Men om just din organisation ska använda ordet *hen* är något ni själva måste avgöra. Det beror på kommunikationssituationen och de tänkta mottagarna. Om ordet kommer att ta fokus från själva budskapet kan det vara klokt att välja en annan lösning, såvida inte valet att använda *hen* är en strategi i sig.

Här följer några alternativ för att skriva könsneutralt:

● Plural

Ett sätt att undvika problemet är att göra om texten till plural.

Skribenter som vill skriva könsneutralt måste fundera över vilket pronomen de ska använda.

● Du

Kanske går det att använda *du* i stället?

Om du vill skriva könsneutralt måste du fundera över vilket pronomen du ska använda.

● Utan pronomen

Ibland går det att formulera om texten så att det inte behövs något pronomen alls.

En skribent som vill skriva könsneutralt måste fundera över val av pronomen.

● Passiv form

Om du använder passiv form är det viktigt att det är tydligt vem det passiva verbet syftar på.

En skribent som vill skriva könsneutralt måste fundera över vilket pronomen som ska användas.

● Man

Ibland kan man använda *man* i stället. Även här är det viktigt att det framgår

vem som ska göra något.

En skribent som vill skriva könsneutralt måste fundera över vilket pronomen man ska använda.

● Hon eller han

Att skriva ut *hon* eller *han* (eller *han* eller *hon*) är också möjligt. Men att flera gånger upprepa dubblingen gör texten onödigt otymplig.

En skribent som vill skriva könsneutralt måste fundera över vilket pronomen hon eller han ska använda.

● Upprepa substantivet

Att upprepa substantivet är ett annat knep som kan fungera någon enstaka gång.

En skribent som vill skriva könsneutralt måste fundera över vilket pronomen skribenten ska använda.

● Den

Det går att använda *den* som könsneutralt pronomen, men många känner motstånd mot att använda eller omtalas med ett pronomen som oftast används om saker.

En skribent som vill skriva könsneutralt måste fundera över vilket pronomen den ska använda.

● Hen

Slutligen finns *hen* som ett alternativ.

En skribent som vill skriva könsneutralt måste fundera över vilket pronomen hen ska använda.

Om det är frågan om att använda *hen* som benämning på någon som vill bli omtalad så, är svaret ett helt annat. Då ska du självklart använda *hen*, på samma sätt som du använder *han* eller *hon* om personer som vill bli omtalade med något av dessa pronomen.

Ingrid Olsson, Språkrådet

En mer inkluderande ordlista

Samhällsförändringar avspeglas i ordförrådet och även i ordböckerna. I arbetet med den fjortonde upplagan av Svenska Akademiens ordlista, SAOL, som kommer ut under våren 2015, har ca 13 000 ord tillkommit medan ca 9 000 har tagits bort.

● ● I SAOL 14 finns många ord som signalerar ett mer inkluderande språkbruk. Ett exempel är det könsneutrala pronomenet *hen*. Ordet har på senare år fått stor spridning i flera olika typer av texter. Som parallell till *hen* har även pronomenet *en* ökat i användning som alternativ till *man*. I ordlistan noteras detta genom att kommentaren ”prov.” (’provinsiellt’) i specialbetydelsen av *en* i subjektform har strukits (”en vet inte vad som kan hända”).

En allmän strävan efter likabehandling i samhället har lett till nyinlagda sammansättningar som *likabehandlingsombud* och *likabehandlingsplan*. Andra nya ord är till exempel *kronolekt* ’språkbruk som är typiskt för en speciell åldersgrupp’, *intersektionalitet* ’en teori om hur olika former av diskriminering samverkar’, *paralympier* ’deltagare i de paralympiska spelen’, *regnbågsfamilj* och *religionsdialog*. Exempel på ord som i stället strukits ur ordlistan är *negerboll*, *zigenarläger* och *ålderdomsskröplighet*.

Ett flertal ord har också försetts med kommentaren ”starkt nedsättande” där det tidigare inte stått någon kommentar alls, eller så har den tidigare kommentaren ansetts vara för mild, till exempel vid orden *hagga*, *oäkting* och *svartskalle*.

Tydligare rekommendationer av ty-

pen ”använd hellre” finns i artikeltexterna till exempelvis *rom* (”Använd hellre *rom* än *zigenare*”), *inuit* (”Använd hellre beteckningen *inuit* än *eskimå*”) och *same* (”Använd hellre *same* än *lapp*”).

Uppslagsordens definitionstexter har också blivit utförligare. Ett exempel är substantivet *sververän* där definitionen i den ena betydelsen har ändrats från ’överlägsen idrottsman’

regnbland adj. -blandat
~e • r. snö
regnbliöt adj. ~t ~a
regnbly s. ~n ~ar • till by 2
regnbåge s. ~n -bågar
1 band på himlen med spektrums alla färger
2 regnbågsforell – De flesta sms. med regnbågs- hör till *regnbåge* 1.
regnbågsbarn s. ~et; pl. ~
• jfr *regnbågsfamilj*
regnbågsfamilj s. ~en ~er
• familj med likakönade föräldrar el. där föräldrarna är hbtq-personer
regnbågsflagga s. ~n
-flaggor • flagga som utgör symbol för hbtq-rörelsen
regnbågsfor.ell s. ~en ~er
• till *regnbåge* 2

till ’överlägsen idrottare’.

I det ständigt pågående ordlistearbetet har redaktionen stor nytta och glädje av de påpekanden och kommentarer som kommer från användarna. I strävan att låta ordlistan inkludera ännu mer av allmänspråket välkomnas ordförslag till adressen saol@svenska.gu.se.

Louise Holmer, redaktör SAOL

Språkfrågan

Svart eller vit?

Är det okej att använda ordet *indian*? Eller *afro-amerikan*? Många frågar Språkrådet om ord som benämner grupper av människor, eftersom de är osäkra på om en gruppbenämning kan uppfattas som nedsättande. Men det är svårt för Språkrådet att ge några konkreta råd om ord, eftersom det bara är den person man använder ordet om som kan avgöra om det är sårande eller inte. Följande tips kan kanske ändå vara till hjälp.

Den första fråga man kan ställa sig är om man verkligen måste använda ordet. Är det viktigt i sammanhanget att påpeka att någon är *lesbisk* eller *hetero*, *svart* eller *vit*? Ibland är det viktigt, och då kan det vara klokt att fråga någon som är direkt berörd av det ord man ska använda. En svaghet med den strategin är dock att alla inom gruppen kanske inte tycker lika. Vissa tycker *homosexuell* känns neutralt och bra, andra vill hellre kallas *gay*. Det kan variera från person till person.

Vilken benämning som känns neutral kan också förändras med tiden. En gång var *zigenare* det enda alternativet, och det uppfattades som neutralt. Nu vill de allra flesta inom gruppen kallas *romer*. Det är alltså viktigt att vara öppen för att språket förändras snabbt på denna punkt.

Det generella Språkrådsrådet är alltså lyssna på de berörda och var redo för förändringar.

Maria Bylin,
Språkrådet

Notiser

Lättläst i ny regi

MYNDIGHETEN för tillgängliga medier, MTM, har tagit över ansvaret för statens insatser för lättläst, och stiftelsen Centrum för lättläst har avvecklats. LL-förlaget finns kvar som varumärke och fortsätter att ge ut böcker. Tidningen *8 Sidor* och webbtidningarna *8sidor.se* och *allavaljare.se* finns tills vidare på MTM. Läsombudsverksamheten ska utvecklas och samarbetet med bl.a. bibliotek fortsätter.

Uppdragsverksamheten Lättläst-tjänsten upphörde i samband med att MTM tog över. MTM kommer under våren att se över hur myndigheten i fortsättningen ska arbeta med lättläst samhällsinformation.

Språkvårdare i jiddisch

Fotograf: Staffan Böös.

SPRÅKRÅDET HAR sedan i höstas en språkvårdare i jiddisch. Han heter Jean Hessel och har studerat vid universiteten i Lund, Vilnius och Tel Aviv.

Eftersom språkvård i jiddisch aldrig tidigare har bedrivits i Sverige finns det mycket att ta itu med. Språkvårdens uppgift är att hjälpa dem som använder jiddisch, exempelvis genom rekommendationer om stavning. Språkvården vänder sig även till myndigheter och kommuner, som behöver information om jiddisch och om hur man kan arbeta med flerspråkighet. Det dagliga arbetet består t.ex. i att besvara allmänna språkfrågor. En viktig uppgift på sikt är att verka för auktorisering av översättare i jiddisch. Men det viktigaste målet är att bidra till att skydda jiddisch, som riskerar att dö ut.

Bristande tillgänglighet en form av diskriminering

BRISTANDE TILLGÄNGLIGHET för personer med funktionsnedsättning har införts som en ny form av diskriminering i diskrimineringslagen. Det nya diskrimineringsförbudet gäller från den 1 januari 2015.

Samtidigt byts ordet *funktionsbinder* ut mot *funktionsnedsättning* i bl.a. skollagen.

Digitalisering och tillgänglighet

KULTURRÅDET HAR kartlagt hur digitala lösningar kan användas för att öka tillgängligheten till kultur för personer med funktionsnedsättning. Digitaliseringen

kan öka tillgängligheten till kulturlivet men kan inte ersätta t.ex. tillgängliga lokaler eller kulturupplevelser som teaterföreläsningar eller konserter. Digitala lösningar blir dock inte tillgängliga automatiskt. För att göra dem mer tillgängliga är det viktigt att följa tekniska standarder för tillgänglighet, t.ex. för webb, e-tjänster och pdf:er.

Resultaten har publicerats i Kulturrådets skriftserie, nr 2014:2.

Tips om artiklar

I KONFERENSRAPPORTEN *Svenskans beskrivning*, 33:

● Högtidstal men ingen debatt? Svensk myndighets-språkvård som språkpolitiskt projekt, Andreas Nord.

I *Språk och stil. Tidskrift för svensk språkforskning*, 24, 2014:

● Laddade ord. Hur nya uttryck, som kategoriserar människor, tas in i svenskan, Anna Vogel.

● ”Politiskt korrekt” och normalisering av rasism, Karin Hagren Idevall.

Ur kalendariet

27 mars: Språktidningens årliga konferens *Språkforum*.

6 maj 2015: *Språkrådsdagen*, Språkrådets årliga konferens med utdelning av Klarspråkskristallen och Minoritetsspråkspiset. Temat för årets konferens är inkluderande språk.

Bland talarna märks Sara Lövestam, Mats Landqvist (se sidan 1) och Louise Holmer (se sidan 3).

28–29 maj 2015: Nordisk klarspråkskonferens i Oslo, Norge med temat språk och makt.

17–19 september 2015: *Plain 2015*, internationell klarspråkskonferens i Dublin, Irland. Temat för konferensen är *Clearer language, greater efficiency and effectiveness*.

Klarspråk.

Ett informationsblad från Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen. Box 20057, 104 60 Stockholm
Ansvarig utgivare: Christian Mattsson
Redaktör: Eva Olovsson
Tfn (växel): 08-442 42 00
E-post: klarsprak@sprakochfolkminnen.se
Webbplats: www.sprakochfolkminnen.se
facebook.com/sprakradet
twitter.com/sprakradgivning
Tryck: Lenanders Grafiska AB.

INSTITUTET FÖR SPRÅK OCH FOLKMINNEN
Språkrådet